

*Тетяна Сіваш,
студентка магістратури
заочної форми навчання
ВДПУ ім. М. Коцюбинського.
наук.кер. – канд. філол. наук,
проф. Литовченко В.М.*

ФОРМУВАННЯ ПОЕТИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ МОВНИХ ДИСЦИПЛІН

Постановка проблеми. Одним із головних завдань сучасної школи України у процесі навчання та виховання є розвиток творчої особистості. Творчість і творча діяльність визначають цінність людини, її індивідуальність, тому формування креативної особистості набуває сьогодні не тільки теоретичної, але й практичної значущості. Прогрес нашого суспільства залежить від творчих людей. Творча активність є системоутворюючою властивістю особистості та визначальною характеристикою її руху до самовдосконалення. Люди, які здатні створювати, цікаві у спілкуванні, більш комунікабельні, відкриті, підходять до ситуації ужитті, роботі нестандартно, вміють приймати самостійні, оригінальні рішення.

Необхідність розвитку творчих здібностей продиктована сучасними суспільними пріоритетами, які відповідають основним положенням Закону України «Про освіту» (1991 р.) [5], Закону України «Про загальну середню освіту» (1999 р.) [4], Національної доктрини розвитку освіти (2002 р.) [8], державної національної програми «Освіта (Україна ХХІ ст.)» [3].

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. В.О. Сухомлинський зазначав, що «...без творчого життя особистість не може бути вихованою, без творчості немислимі духовні, інтелектуальні, емоційні, естетичні взаємовідносини» [10, 26]. На сучасному етапі проблемами розвитку творчих здібностей активно займаються І. Бех, І. Волошук, Н. Кичук, В. Клименко, А. Машталір, В. Моряко, О. Савченко, С. Сисоєва, Г. Тарасенко, О. Філінчук, Л. Шрагіна та ін.

Учені-психологи дійшли одностайної думки про те, що кожний період дитинства є сенситивним для розвитку одного з видів діяльності і необхідно це максимально використати, зважаючи на тимчасовий характер цього явища. С. Рубінштейн вважав ядром здібностей якість тих психічних процесів, які регулюють навчальні операції, а не самі автоматизовані дії [6].

З усіх форм творчості для шкільного віку найхарактернішою є літературна, мовленнєва творчість. У психолого-педагогічних дослідженнях вітчизняних учених під мовленнєво-творчими здібностями розуміють самостійно складені дитиною поетичні чи прозові твори, а також успішне виконання нею спеціальних завдань, спрямованих на розвиток креативності.

Формуванню мовленнєво-творчих здібностей учнів приділяють увагу сучасні педагоги, вчені-мовознавці, методисти, вчителі-практики, зокрема Н. Бабич, А. Богущ, М. Вашуленко, М. Девдера, Г. Іваниця, В. Мельничайко, М. Пентилок та інші.

Мета статті – висвітлити технологію формування поетичних здібностей молодших школярів на уроках рідної мови та літературного читання.

Виклад основного матеріалу. Розвиток поетичних здібностей визначається як процес формування до безпосереднього сприймання поетичних творів, складних умінь свідомо аналізувати та оцінювати прочитане, керуючись при цьому естетичними критеріями та художнім смаком, виробленими у школі при засвоєнні курсу літератури [2].

Сприймання і розуміння поетичного твору не повинно зводитись лише до засвоєння літературних понять. Аналіз поетичного твору повинен стати творчою, колективно-поступовою діяльністю молодших школярів.

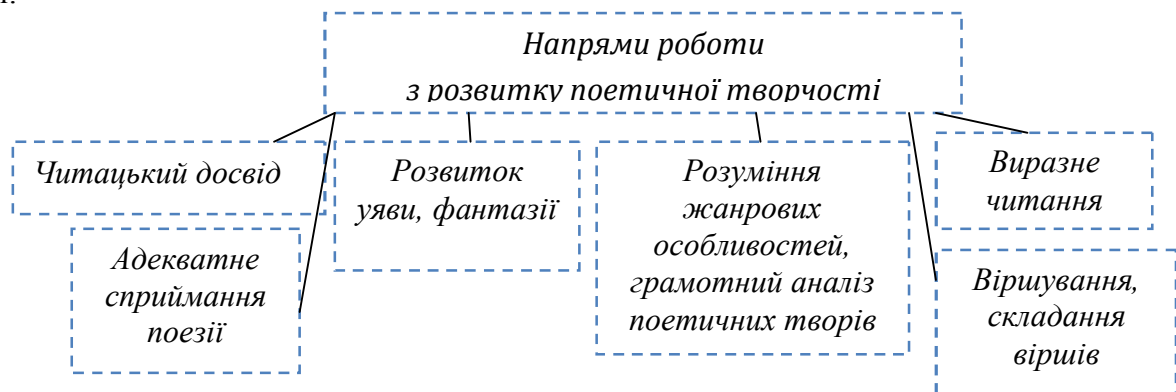
Разом із тим, як учні починають систематично творити залежно від своїх індивідуальних особливостей, починають формуватися компоненти поетичних здібностей (поетичне сприймання, уява, творче мислення).

В. Левін визначив 4 етапи формування поетичних здібностей школярів:

- 1) включення в ігру творчість і спілкування у групі;
- 2) засвоєння елементів поетичної форми у грі (рими, розміру, інтонації);
- 3) усвідомлення комунікативних можливостей художніх засобів, бачення у собі поета, здатного впливати на інших людей, їхній настрій, світогляд;
- 4) формування комунікативно-оціночного ставлення до мистецтва;

Критерієм результативності поетичної творчості, яка сформувалася у власній поетичній діяльності, є усвідомлення учнями власних досягнень [6].

Різноманітність роботи над розвитком поетичної творчості представлена у вигляді схеми:

Важливе місце у системі розвитку поетичних здібностей молодших школярів посідає метод віршування, який має на меті привчити учнів вільно орієнтуватися в багатому лексичному складі української мови, її виражальних засобах; вивільняти творчу уяву дітей; прищепити їм художньо-естетичні смаки тощо. Значення віршування для розвитку креативних можливостей вбачаємо у формуванні чуття мови, поповненні й активізації словника учнів, творчій трансформації пережитих вражень.

Багато поетів мріяли і мріють про вміння бачити й передавати природу так, як це може дитина – пристрасно, життєво, з такими деталями, інтонацією, які притаманні чистим почуттям, гострому й образному баченню.

За чинними програмами сучасна школа, хоч і недостатньо глибоко, все ж навчає дітей малювати, дає початкові вміння та навички музичної освіти, на уроках мови і літератури писати різні прозові твори. Однак віршуванню приділяє недостатню увагу, мотивуючи тим, що це складний засіб самовираження, осмислення життєвих явищ і залежить від багатьох духовних чинників. Проте віршування відповідає природним запитам дитини, оскільки складання віршів є такою ж діяльністю уяви, як і гра.

В.О. Сухомлинський вважав, що поетична творчість доступна кожному, а не є привілеєм особливо обдарованих, вона – таке саме закономірне явище, як і малювання, адже малюють усі, через це проходить у дитинстві, кожна людина – поет. А це, як слушно зауважив видатний педагог, було б А це, як слушно зауважив видатний педагог, було б найвішим думати, що поетичне натхнення приходить, як чудесний дар. Думку пробуджує почуття прекрасного. Якщо ж це почуття не виховувати, учень залишиться байдужим до краси природи і слова. В. Сухомлинський у праці «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості» писав: «Поетичне слово – еліксир для дитячого мозку, повітря для крил думки. Воно впливає у мозок дитини енергію думки. Поетичне слово – це прекрасна школа емоційного життя, в якій діти осягають мову почуттів; завдяки поетичному слову пам'ять дитини стає гнучкішою, рухливішою – мозок набуває здатності не тільки зберігати, а й «видавати» - видавати з «розбором», з відчуженням найтонших відтінків слова» [9,183].

Автор методики навчання дітей віршування, В. Левін, з цього приводу зазначив: «Окремі дитячі твори сприймаються як досконалі, такі, що ні в чому не поступаються віршам

для дітей професійних літераторів. Вірші дітей дуже точно і виразно передають особливе сприйняття навколишнього світу» [7].

Дитина молодшого шкільного віку може скласти декілька варіацій на римування тих слів, які вона вчила, навіть не знаючи схеми побудови вірша, не маючи поняття про наголос, про римування і ритми. Це буде щось на зразок почутого вірша (можливо за аналогією або за сприйнятою схемою римування, до якої підставляють свої слова). Дітям, які виявляють такі здібності, можна пояснити теоретичні основи віршування.

Складання вірша як в усній, так і в письмовій формі потребує тривалої та цілеспрямованої підготовки. Літературні спроби школярів у написанні віршів – це один із найефективніших засобів розвитку інтелектуальної та емоційної сфери, внутрішнього світу кожного учня. Найважливішим завданням вчителя є те, щоб формуючи нові, цінні для творчості якості, не загубити самобутню активність, асоціативність мислення, щирість, емоційність, радість і добровільність віршування.

Оскільки в учнів початкових класів спостерігається природне тяжіння до ігор, фантазії, на даному етапі основним є створення атмосфери захоплення, зацікавлення. Навіть боязливі, неспіливі діти, як правило, починають діяти більш рішуче, демонструючи нерозкриті раніше потенційні можливості.

Гра – природний для дитини вид діяльності. Вияв творчості у грі дозволяє глибше зрозуміти навколишній світ. Гра охоплює всі грані особистості учня: вона потребує активної роботи думки й трудових умінь, багата емоціями та щирими почуттями. Для дітей гра – це саме життя: відкриття світу, в якому вони вчаться жити, пізнання добра і зла, самого себе.

Причому ця робота має бути непомітною, щоб школярі не усвідомлювали, що їх готують до певної діяльності. І лише згодом, коли вчитель в один із днів урочисто запропонує скласти вірш, процес піде легко, відпрацьовано і швидко. І ця перша спроба повинна стати поштовхом для тих дітей, які дійсно зможуть сказати своє слово у поезії. Вони мають усвідомити, що ця справа на така вже й недосяжна для них і у кожного є право спробувати, а у когось і розкриється справжній талант.

Керуючись цим принципом, учитель використовує передусім ігрові прийоми римування, описані у поданих нижче вправах.

Ланцюжкова рима

Вчитель називає слово і доторкається до одного з учнів, учень називає риму до заданого слова і торкається до наступного учня, утворюючи таким чином, ланцюгову реакцію.

*Мишка – книжка, кішка, доріжка; пташка – ромашка, комашка;
їжачок – черв'ячок, павучок; щеня – кошеня, мишеня, зайченя;
травичка – водичка, лисичка, сестричка.*

Підбери риму

Вчитель називає слово і кидає учням м'яч, учень називає риму до заданого слова і кидає м'яч вчителю.

*Квочка – сорочка, діти – квіти,
білка – гілка, річка – водичка, пиріг – поріг.*

Четвертий зайвий

Вчитель пропонує учням набір із чотирьох слів, з яких римуються між собою тільки три. Необхідно знайти слово, яке не римується з рештою.

- *Дитина, машина, ворона, горобина.*
- *Дід, вид, м'яч, рід.*
- *Коса, роса, волосся, небеса.*
- *Курча, зайча, звичай, вівчар.*
- *Лисичка, водичка, курочка, сестричка.*

Знайти пару

Вчитель пропонує слова, записані у двох колонках, об'єднати між собою за римами.

Кошик *рядочок*

<i>личко</i>	<i>дощик</i>
<i>ялинка</i>	<i>гілка</i>
<i>садочок</i>	<i>водичка</i>
<i>білка</i>	<i>дитинка</i>

Віршик розсипався

Для цієї вправи потрібно взяти будь-який чотиривірш, вилучити з речень усі граматичні зв'язки, трохи переставити слова у рядках.

Потім запропонувати учням відновити оригінал. Коли діти потренувалися з таким видом роботи, можна брати інший чотиривірш і, вилучити граматичні зв'язки, переставити слова не тільки у своїх рядках, але й переплутати рядки між собою.

<i>Доріжка, Гнатик, вибіг</i>	<i>Гнатик вибіг на доріжку,</i>
<i>Доріжка, кішка, сидіти.</i>	<i>На доріжці сидить кішка.</i>
<i>Кішка, Гнатик, доріжка, взяти.</i>	<i>Взяв з доріжки Гнатик кішку,</i>
<i>Піймати, мишка, кішка.</i>	<i>Хай піймає кішка мишку.</i>

З часом, коли придумування римованих слів стає для дітей легким завданням, гра ускладнюється. Тепер діти можуть не лише римувати слова, а й спробувати скласти вірш самостійно. Далі пропонуються прийоми віршування.

Буриме

Діти пробують скласти віршовані рядки за поданими римованими кінцівками. Можна не придумувати рими самим, а брати їх з поезій різних авторів.

СОН – ТЕЛЕФОН, ЛИС – ЛІС.
Уночі наснився сон,
Ніби дзвонить телефон,
Ніби просить мене лис,
Щоб прийшов до нього в ліс.

Двовірш

Учням пропонується за даним першим рядком скласти другий так, щоб завершити почату тему.

«Жив собі самотній дід...»
- Був він давній, наче світ.
- І не знав ніяких бід.
- Бо покинув його рід.
- Вивів яблунь новий вид.

Підвидом двовіршів є зоовірші, героями яких виступають тварини. Перший рядок називає тварину і будь-яку її характеристику, а другий – завершує думку.

« В мишеня великі очі...»
- Кім його спіймати хоче.
- Воно у кухню зараз скочить.

Лімерик

Є одним із засобів розвитку дитячої творчості. Це короткий вірш, який складається, як правило з 5 рядків.

Лімерик пишеться в жанрі нонсенсу (небилиці, абракадабри). Римовані тексти цього жанру почали складати в Ірландії у місті Лімерик. Неперевершеним майстром жанру є поет і художник Едвард Ліра (1812-1888рр.).

Лімерик римується таким чином:

- 1-2 рядок між собою;
- 3-4 рядок між собою;
- 5 рядок є висновком, може не римуватися.

рядок	
2	Порівняння або вказівка на властивості об'єкта
рядок	(який?)
3	Дія або взаємодія з іншими об'єктами (що робить?)
рядок	
4	
рядок	
5	Висновок (твердження чи мораль)
рядок	

Далі вчитель пропонує для лімерика новий початок: « Якщо б..., але не...», «Що було б..., якщо б...».

Ці та інші ігрові прийоми, використані нами під час педагогічного експерименту, дозволили виховати любов до поетичної творчості, про що свідчать наведені нижче вірші учнів 3-Є класу НВК: ССЗШ 1 ст. з поглибленим вивченням іноземних мов – гуманітарної гімназії № 1 ім. М.І. Пирогова Вінницької міської ради.

*Жила у лісі білочка,
Стрибала скрізь по гілочках
Смачні горішки восени збирала
І пташечок узимку годувала
Ось такою турботливою була білочка.*

*Якщо б у лісі білочка
Не стрибала б скрізь по гілочках,
Смачні горішки восени не збирала б
І пташечок узимку не годувала.
Ось такою турботливою не була б білочка.*

Катерина Б.

*Сяє у небі сонечко,
Заглядає у моє віконечко,
Заспівав соловейко пісенечку,
Посадила у дворі я квіточку.
Ось такий ранок чудовий.*

*Якщо б у небі не сяяло сонечко,
Не заглядало б у моє віконечко,
Не заспівав би соловейко пісенечку,
Не посадила би я квіточку.
Ось таким чудовим не був би ранок.*

Марія Н.

Висновок. Освітня та педагогічна значущість розвитку поетичної творчості визначається не тільки метою – формувати вміння писати вірші, але й можливістю використовувати ці вміння у нестандартних ситуаціях, а також розвитку пізнавальних здібностей і творчого мислення школярів.

У результаті роботи у дітей з'являється позитивне ставлення до завдань творчого, проблемно-пошукового, евристичного характеру. Вони проявляють більш високу ступінь самостійності; навчаються задавати питання та знаходити на них відповіді, спільно міркувати та співчувати, а також робити аналіз прочитаного тексту; розуміють думки інших, які містяться у тексті; уявляють картини, зображені автором, і бачити, якими мовленнєвими засобами створені ці картини, відчувати настрій автора, знаходити для його передачі

потрібну інтонацію. Більш яскраво проявляється здатність до фантазування та уяви при виконанні робіт творчого характеру, також збагачується лексика школярів, покращується культура мовлення. Встановлюється атмосфера дружніх взаємовідносин та взаємодопомоги.

Систематичне використання практичних вправ та методів віршування на уроках рідної мови та літературного читання сприяє розвитку творчої особистості.

Література:

1. Амонашвили Ш.А. Здравствуйте, дети! – М.: Просвещение, 1987.
2. Дармостук Л.Б. Поетична вітальня – ефективна форма організації позакласної роботи щодо розвитку поетичної творчості в учнів / Л.Б. Дармостук // Таврійський вісник освіти. – 2011. - №2(34). – С.209 – 215.
3. Державна національна програма «Освіта (Україна XXI ст.)» / <http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/694/normativno-pravova-baza/>
4. Закон України «Про загальну середню освіту» (1999 р.) / <http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/694/normativno-pravova-baza/>
5. Закон України «Про освіту» (1991 р.) / <http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/694/normativno-pravova-baza/>
6. Іванова Л. Поетична творчість молодших школярів / Л. Іванова // Початкова освіта: Методичний порадник. Випуск 22. – 2008. – №16(448). – С. 3 – 7.
7. Левин В. Воспитание творчества. – М.: Просвещение, 1977.
8. Національна доктрина розвитку освіти (2002 р.) / <http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/694/normativno-pravova-baza/>
9. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5-ти т. Т.1. - К.: Радянська школа, 1976. – С. 134.
10. Сухомлинський В.О. Сто порад учителям. – К.: Радянська школа, 1988. – 304 с.

Сіваш Т.Д. **Формування поетичних здібностей молодших школярів засобами мовних дисциплін** / Т.Д. Сіваш // Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейських освітніх стратегій : збірник матеріалів науково-практичної конференції викладачів і студентів інституту педагогіки, психології і мистецтв (Вінниця, ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 3-5 квітня 2013 р. / за ред. Г.С. Тарасенко ; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, інститут педагогіки, психології і мистецтв. – Вінниця : ТОВ «Нілан – ЛТД», 2013. – Вип. 2. – С. 354-359